

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

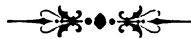
А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА проф. Унив. у Београду.

КЊИГА VI.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
БЕОГРАД 1926—1927.

Ономасиолошки и граматички прилози.

1. *bēsu* »δαίμων«.

Меје (Études 234) посумњао је с разлогом у Педерсенову етимологију (Indogermanische Forschungen V 41) према којој је слов. *bēsu*, образовано суфиксом *-so* (дакле $\leq$ *bhoid-so) корадикално са литавским *baidyti* „плашити“ *baisà* „страх“ *baisùs* „грозан одвратан“ *baisioti* „гадити“ лат. *foedus* „гадан гнусан“. Још је мање вероватно Солмзеново (Rheinisches Museum LIII 141; в. и Бругман, Grundriss II² 1, 499) схватање да у исту групу треба убројити и грчке именице $\pi\acute{\iota}\delta\eta\kappa\omicron\varsigma$ (дорски $\pi\acute{\iota}\delta\alpha\kappa\omicron\varsigma$) $\pi\acute{\iota}\delta\eta\zeta$ $\pi\acute{\iota}\delta\omega\nu$ ($\leq$ *bhidh-on од недокументованог * $\pi\acute{\iota}\delta\omicron\varsigma$) „мајмун“, полазећи од претпоставке да је ова животиња карактеристична због своје ружноће. Пошто су стари Грци имали и други назив за мајмуна, којим су га обележавали као животињу са спљоштеним носом (уп. *simia* од грчког $\sigma\acute{\iota}\mu\acute{\iota}\omicron\varsigma$ „qui a le nez camus“, Кречмер Kuhns Zeitschrift XXXIII 563), то ће бити много умесније да се $\pi\acute{\iota}\delta\eta\kappa\omicron\varsigma$, ако није позајмица (уп. слов. *opica* и нем. *Affe*), објасни као и *simia*, па би на тај начин спадао ка лат. *findo* „разбијам“ стинд. *bhidiyáte* „цепа се“ и можда са нем. *bitter*, које заиста Клуге (EW⁹ s. v.) веже не само са *findo* него и са *foedus*.

Кад би било поуздано да слов. *bēsu* означаје у ствари опасног и непријатељског демона (ч. *bēs* „враг ђаво“ р. *bēs* „ђаво нечисти“ п. *bies* „враг“) који напастује људе и кад би се одбацио сваки хришћански утицај у историји ове речи, онда би била најближа веза са стслов. *bēždŕ* *bēditi*, $\beta\acute{\epsilon}\alpha\tau\acute{\alpha}\nu\alpha\iota$ $\beta\acute{\epsilon}\alpha\tau\acute{\alpha}\nu\alpha\iota$ »протрелесџа« *bēda* » $\beta\acute{\epsilon}\alpha\tau\acute{\alpha}\nu\alpha\iota$ «, јер би се у том случају могло позвати на одличну семасиолошку паралелу у самом словенском језику: стслов. *vragu* » $\epsilon\chi\delta\rho\acute{o}\varsigma$ « р. *wróg* „зло ђаво“ с. *vrag* „ђаво“ лет. *wārgs* „бедан“ лит. *vařgas* „beda“ (∞ лат. *urgeo* итд.). Нажалост против таквог расуђивања говоре јужнословенске семасиолошке варијанте: *bijes* „rabies, aetas florescens“, *bijest* „insolentia“ *bijesan*

„rabiosus superbus“ *objest* „lascivia violentia“, па се због њих мора одбити свака веза између слов. *běsu* лит. *baisus* и лат. *foedus*. Као основно значење слов. *běsu* мора се према томе сматрати „violens rabiosus iratus“.

У формалном погледу са слов. *běsu* да се најлакше упоредити *štap* ($\leq$ *sqēpo) *užas* ($\leq$ **g^uěso*, уп. грчко ἔσβη „угаси се“), а по свој прилици и стслов. *času* ($\leq$ *qěso) чије првобитно значење „temporis punctum“ које се и данас сачувало, упућује на групу *česno češati kosnuti*, итд. (уп. идентичан семасиолошки процес међу речима δαίωμα „раздерати разделити“ и јерм. *tī* „âge années jours temps“ англосакс. *tīd* „periode de temps“ engl. *time* „време“). Вара се Траутман (Baltisch-slavisches Wörterbuch 131) као и Зубати (Archiv f. slav. Phil. XVI 386), који примајући сасвим оправдану екваију слов. *času* и арб. *kohē* „време“, подржава везу ових речи са групом стслов. *čajō čajati* »ἐλάζειν προσδέχεσθαι ὑπομένειν προσδοκᾶν и стинд. *čāyati* „Scheu haben, Besorgnis hegen vor; wahrnehmen“, будући да је на основу признатог грчког корадикала τήρος „бдијући“ лабиовеларни иницијал ове групе несумњиво утврђен. Следи да слов. *času* није образовано помоћу суфикса *-so* него да је формално и обзиром на базу равно слов. *běsu*. Кад би *času* спадало ка групи τήρος онда би арбански рефлекс словенског *času* гласио *sohē ($\leq$ **k^uesā*) а не *kohē*. Познато је наиме да су арбанаски као и јерменски, а вероватно исто тако трачки и фригијски, сачували сва три прајезичка реда гутурала (в. Педерсен, Kuhns Zeitschrift XXXVI 277 и Барић, Белићев Зборник 158), али још нису повучене све консеквенције из ове чињенице. Мислим на однос поменутих дијалеката према осталим индоевропским сродницима, који сачуваше само по два реда гутурала, па закључујем да они дијалекти који су задржали сва три реда не припадају ни сатемској ни кентумској страни него претстављају старију фазу прајезичког типа као протоиндоевропски дијалекти. Тим се на најприроднији начин да разумети положај јерменског дијалекта који је подједнако близак кентумској (особито грчком в. Педерсен, Reallexikon d. Vorgeschichte I 219) као и сатемској страни. Засад оволико а на другом месту покушаћу да претресем ова питања у вези са остацима језика предгрчког становништва.

Ономасиолошки¹⁾ посматрајући могу се речи *bes besan bijest objest*, поредивши их са *duh dah naduven* најзгодније спојити са стинд. *bhās-trā* ($\leq$ *bhes-trā) „souffler; outre“ *bābhasti* „souffler“. Семасиолошке промене, које се опажају код словенских речи и

које се тумаче изразом „*violentia rabies insolentia superbia*“, потпуно се илуструју следећим паралелама: лат. *spiritus* значи „дах дух надувеност силовитост“ као што је и нем. *Geist* сродно са стнорд. *geisa* „besniti“ енгл. *aghasht* „бесан срдит“ стинд. *hédas* „бес“ (уп. наше *duhati* „flare, succensere“). Изгледа међутим да словенске речи имају сродника не само у староиндиском, него и у грчком и латинском, у коме се налази и једна исогласа: *bijest* ($\leq$ **bhes-ti-* са секундарном дужином) одговара дословце латинском *festis у изолованом *confestim* „нагло“, затим, са проширеном основом, *festi-ōn у *festinare* „наглити“. Разлика у значењу који показују латинске речи *confestim festinare* према слов. *bes bijest* није ни најмање необична јер налази своју пуну аналогију у речима стслов. *spějo spěti* «прокопѣω катеводѣω» *spěchu* „хитња журба“, чија је етимолошка веза са лат. *spes spirare spiritus* ван сваке сумње. Друге етимологије латинских речи *confestim festino*, које су доста бројне (в. Остхоф, *Indogerm. Forschungen* V 291), губе своју важност пред изнетом еквацијом. Поред латинско-словенске исогласе *bijest* ∞ *confestim* намеће се још једна нимало мање вероватна: латински рефлекс прајезичког *bhēsos, коме одговара слов. *běsu*, гласи *fēros*, а сачувано је у придеву *fērālia* ($\leq$ **bhēs-āli-* уп. нпр. *Lupercos Lupercalia*) „dis manibus sacrata festa eqs.“ (Paul. Fest. 75 Lindsay). Подударане између лат. *fēros* и слов. *běsu* је управо савршено у сваком погледу и ономасиолошки вредније од досадањих комбинација. Они пак научници који вежу лат. *fērālia* са *bēstia* (в. етимолошке речнике) дужни су да објасне разлику у иницијалима тих речи, јер латинска дисимилација прајезичких аспирана, ако је уопште икад постојала, морала је свакако бити старија од ротацизма. Сумњива је најзад припадност групи *běsu* итд. још неких италских речи, привидно сродних по значењу и фонему, као што су лат. *fānum* ($\leq$ *bh_esnom?) „светиња храм“ оск. *fiisnu* ($\leq$ *bhēs-no, уп. *rēgnum* „краљевски двор престо краљевство“ према *rex*) „fanum templum“ умбр. *fesnate* „in fanum“ лат. *fēriae festus*, чије су етимологије прилично спорне.

Тешко ће тко поверовати да овамо треба убројити и слов. *bosu* ($\leq$ *bhosos) лит. *bāsas* лет. фем. *basa* јерм. *bok* ($\leq$ **bhos-ko-* в. Бартоломе, *Studien z. indogerm. Sprachgeschichte* II 13) ствнем. *bar* „nackt bloss entblösst ledig leer“ (в. Клуге, *EW⁹ s. v.*) гот. **baza-_id.*“ Али паралеле, које нам пружа грчки језик у речима ἀνεμῶσις ἀνεμῶλιος „léger ou vide comme le vent, inutile“ и ψυχὴ ψυχῶς „souffle frais, fraîcheur froid; hiver“ ψυχρὸς froid stérile vain“ чине

довољно разумљивом семасиолошку промену извршену још у самом прајезику (уп. наше *izdušiti izvetriti* „evanescere“). Оног тко пориче важност грчким и нашим аналогијама треба потсетити да су Индо-европљани били по правилу наги при извођењу ритуалних игара и витешких утакмица (в. Шрадер-Неринг, *Reallexikon* II 98). Али и без тога може се прајезичко *bhosós протумачити као „онај који дршће и душе.“

Остаје на крају да се слов. *běsu* и лат. *fērālis* дода и грчко ψυχή „souffle, souffle vital, âme, vie; papillon“ ψύχω „souffler respirer; rafraichir faire sécher“. Нулска база *bhs-* у ψυχή ψύχω проширена је у грчком језику суфиксом *-ūqh*, који је без сумње узет из блиских σβῆχω „издушити испарити“ (∞ нем. *Schmauch* енгл. *smoke*) па је према томе *běsu* сродно не само са лат. *fērālis* него и са ψυχή²) као и *bosu* са ψυχρός. Да се боље уочи и ако нешто удаљена сродност између *běsu bosu* и ψυχή ψύχρος⁴ нека послужи следећа пропорција. *Bosu*: ψύχω = τороσ : τρῦχω (= βορόσ : βρῦχω, што није сасвим поуздано). Следи да слов. *běsu* »δαίμων« и по свом значењу и по свом образовању припада прајезичком речнику и да претставља, ако не грчкословенску, а оно свакако латинско-словенску исогласу.

2. *duchori* „Putorius foetidus“.

Бернекер (E W 243) и Вондрак (Vergl. slav. Gramm. I² 562), наводећи разне диалекатске облике ове прасловенске речи, с пуним правом подржавају етимолошку везу са *duchu duchnoti*. Са словенске тачке гледишта не може бити никакве сумње да је животиња названа по свом оштром задаху (уп. израз „смрди ко творић“).

У прилог ове везе говори и латинско име исте животиње, које је иако исогласа³) остало досад незапажено. Сматра се наиме да латински назив *furo* „творић“ као и проширени познији облици истог имена *furetus furonia* (*Corpus Gloss. Lat.* II 580, 58) *furio* „αἴλουρος“ (ibid. III 90, 62)⁴) сачињавају исту етимолошку групу са именицама *fur furtum*. Такво тумачење дали су по свој прилици сами римски граматичари од којих га је преузео севиљски бискуп Исидор⁵) (*Isidori Hispalensis Etymologiarum sive Originum* XII 239: „Furo a furvo dictus, unde et fur. Tenebrosos enim et occultos cupiculos effodit et eficit praedam quam invenerit“). Како се види овај начин етимологисања, иако оштроуман, није особито убедљив: између *furvus* и *fur* абсурдна је свака етимолошка веза, а зајед-

ници *fur-furo* противи се начин образовања ове последње речи, која се одржала у романским дијалектима. Против те заједнице говори још у већој мери други облик истог имена *furetus*, који није документован само у италијанском (*furetto*) и француском (*furet*) него и у немачком *Frett Frettchen*. Иако су сви облици овог имена доста позно забележени ипак још нитко није посумњао у њихову латинску оригиналност. Очеvidно није било никаквога разлога за такву сумњу.

Furo припада истој групи основа на *ǵn/ǵn* као *Cato* (∞ *catus*) *Naso* (∞ *nasus*) *silo* (∞ *silus*) *Varro* (са геминацијом својственом интимним именима ∞ *varus*) Γνάθων (∞ γνάθος) Στράβων (∞ στραβός) Ψάλλον (∞ ψαλλός) Ἀγιάδων (∞ αἰγιάδος, в. Бругман, Grundriss d. vergl. Gram. d. idg. Spr.² II/1 292). Зна се да се у овој групи, која је довољно заступљена и у осталим индоевропским дијалектима, налазе имена живих бића прозваних по каквом телесном обележју (уп. „*falcones dicuntur, quorum digiti pollices in pedibus intro sunt curvati, a similitudine falcis*“, Paul. Fest. 78 Lindsay). Наведена латинска и грчка имена као и дублета *furio* поред *furo* која се лепо илуструје грчким μαλακίων према μαλακός, упућују на претпоставку да је *furo* изведено од *furos. Због аналогije, коју пружа нем. *Wiesel* и старофранц *voison* „творић“ (∞ слов. *veselu*, в. Видеман, Bezenbergers Beiträge XXVII 207), могло би се лат. *furos довести у везу са *furere furia*, али словенска исогласа *duchori*, која нам открива хетероклитичну основу на *n/r* говори одрешито против те везе. Следи да је *furo* постало од старијег *dhus-ǵn, дакле са истом базом коју налазимо и у словенском имену те животиње. Семасиолошку ниансу „мирисати смрдети“, која је довољно документована балтскословенским корадикалима (уп. лит. *dvistù dvisaũ dvisti* „засмрдети“ источно-лит. *dysù dusaũ dusti* „дисати смрдети“) потврђује не само грчко θύος θύω „кадити жртвовати“ и латинско *suffio* „кадити“, те се на основу тих чињеница може поуздано закључити да је та нианса постојала већ у самом прајезику и да је творић већ онда добио своје име због оштрог *z a d a x a*.⁶⁾

У прилог изнесене ономасиологије говори и други облик овог назива исте животиње: *fētēs fēlis* ($\leq$ **dhuēs-lo-*) „творић куна дивља мачка“, који се једино због недостатка какве убедљиве етимологије сматра обично позајмицом (нпр. Шухарт, Zeitschrift f. romanische Philologie XXXVI 169 XXXVII 210; Валде, E W² 279). Да је то схватање погрешно показује изнесена латинско-словенска исогласа *duchori* ∞ *furonia*, која је рефлекс прајезичке основе

**dhusōn/r-*. *Feles* ($\leq$ **dhues-*): *furonia* = стнорд. *suefn* ($\leq$ **suepno-*): ἔλφος. Мислим да је ова пропорција довољан доказ за тачност горњих извођења.

3. *korva*.

Обично се сматра да у иницијалу ове балтскословенске речи (лит. *kárvė* са секундарном осномом ва *ē*, р. *koróva*, пр. *curwis* „воле!“ п. *karw* „волусина“) имамо прајезичку веларну дублету према палаталном гутуралу, који је иначе поуздано документован. Стога се и веже *korva, образована суфиксом *-uo*, не само са κερῶς „рогат“ лат. *cervus* „јелен“ ствнем. *hiruz* „id.“ итд. него и са пр. *sirwis* „срна“ лет. *sirna* „id.“ стслов. *srina* »δερκάσ», па се редовно узима као утврђена чињеница да је животиња прозвана по својим роговима. Иако има примера да се замењују имена бовида и цервида (в. Шрадер-Неринг, *Reallexikon d. idg. Altertumskunde* I 503), ипак се мора у нашем случају истакнути околност да речи са палаталним иницијалом означају искључиво цервиде, а имена бовида показују само веларни иницијал.

Пре него се покуша изнети ново објашњење балтскословенског *karva, неће бити на одмет да се са ономасиолошке тачке гледишта прегледају други индоевропски синоними овог назива. Уе. **g^hdu-* „говече“ (никад цервид!), претпостављајући да се не ради о каквој позајмици из сумерског како то хоће Ипсен (*Indogerm. Forschungen* XLI 175), очевидно је коренска именица и спада према томе у најстарију групу именичких образовања, па је стога етимолошки прилично тамна. Милер (*Altitalisches Wörterbuch* 215) по мишља на корен **geua^x* „schwellen Frucht erzeugen trüchtig sein“ и стинд *gavīnī* „киле“ βουβάιν „id.“, али тешко да ће се ткогод моћи задовољити овом превише широком семасиолошком поставком. Вероватнија би била комбинација са βοή „вика“ γόοσ „јаук“ слов. *govoru* и т. д., јер има примера за овакву ономасиологију (уп. слов. *vyku* лат. *trio* $\leq$ *trigīdn > τριζω), али епитет, који даје Хомер воловима ἔλικεσ као и опште италски деминутив *vitelos* „јуне“ бацају сасвим другу светлост на назив говечета, које је било без сумње познато Индоевропљанима и пре доместикације. Остхоф (*Bezenbergers Beiträge* XXII 255), а са њим остали па и Боасак (*Dict. Et.* 243,2) мисли да је грчки песник открио код волова „криве ноге“ или бар „la marche tortueuse“ као нешто карактеристично, док други интерпрети тумаче епитет ἔλικεσ као „кривороги“ (са елипсом компоситског детермината). Међутим.

придев ἔλικε значи. и код Хомера и иначе увек само „савијен“ и ништа друго, па природно ἔλικεσ βόεσ могу бити само „грбави волови“. Иста претстава изражена је и у италском *vitelos*, које је деминутив од *vitos* „савијен грбав“. Једино се на овај начин да потпуно исправно објаснити вокализам првог слога, у ком је *i* примарно, док према досадањим етимологијама, које бележе Боасак Валде Милер, промена наглашеног *e* у *i* остаје сасвим неразумљива и насупрот облицима *vetus vetulus veterinus vetustus* управо немогућа. Зато је и помишљао Турнајзен (Kuhns Zeitschrift XXX 487) да је *vitulus* позајмица из неког неиталског дијалекта, што је према изнесеном тумачењу излишно. Ако су дата објашњења тачна, може се са доста вероватности наслућивати да је и индоевропски назив говечета *g^udi* корадикалан са познатом групом *geua^x* „савијати“, којој припадају речи γύαλον „свод увала“ γυρός „грбав“ γύησ «ἄροτρον αὐτόγυον» (примитивно рало од једног кукастог дрвета тзв. „Hackenpflug“) *burā* „Krummholz am Pfluge“ *imburus* „грбав“ итд. и да означује у ствари *грбаву* животињу. Код овог извођења потребно је додати да је лабиализација веларног иницијала у *g^udi* заправо антициповано *u* то јест *g^udi* претпоставља старије *g^odi*. Идентична антиципација лабијала може се са поузданошћу констатовати у грчком βοάω према старијем γοάω. Погрешно суде они који, позивајући се на γογγύζω (в. Боасак s. βοίη), сматрају да је γοάω хистерогено према βοάω јер ономатопејска образовања као κοκκύζω πομπύζω κελαρύζω τονθορύζω јасно показују да грчко γογγύζω и стинд. *gangūyati* „pousser des cris de joie“ немају никакве везе са речима βοή стинд. *jōgvē* (база *geug-* са непотпуном редупликацијом) „j'annonce à haute voix“.

На основу хомерског израза ἔλικεσ βόεσ „грбави волови“ може се закључити да и слов. *volu* не означаје ништа друго него грбавца: *volu* је дакле не само корадикално са ἔλικε „савијен-спирала вијуга ἔλικη „id.“ *volvo valati* итд., него управо идентично са лит. *valai* „Naare des Pferdeschweif; Angelschnur“ и са гот. *walus* ραβδός (уп. мотка ∞ мотати) стнорд. *vōlr* „лица мотка“ (остале чланове групе *vel-* „савијати мотати ваљати“ бележе етимолошки речници и Персон, Beiträge z. idg. Wortforschung 538, 646). У истом смислу треба разумети ономасиолошки процес и код следећег индоевропског назива ове животиње: герм. **ohsan* „во“ (нем. *Ochse* енгл. *ox*) и једносложна основа **uhs* „id.“, (уп. гот.

aúhsus) кимр. *ych* стинд. *uksán* авест. *uxšan* „во“ са редукованом базом познате групе *vek|ĝ|ĝh-* „кретати“, којој припадају међу осталим лат. *convexus* „савијен“ нем. *Wieche Wocken Wickel* и, што је за изнесено тумачење од велике важности, стинд. *vaśá* ($\leq$ **veġā*) „крáva“ лат. *vacca* ($\leq$ **veġā*), id. „Кречмер (Einleit. i. d. Gesch. d. griech. Sprache 135) са правом одбија везу са стинд. *vāśati* „бучи“, а још је у мањој мери прихватљива комбинација са индиским кореном *uks* „прскати“ или са групом $\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\xi\omega \alpha\upsilon\acute{\xi}\acute{\alpha}\nu\omega$ *augeo wachsen*. Умесно је према томе схватање Клугово (EW⁹s. *Ochse*) да је германски назив у ствари проширено образовање према лат. *vacca*, чија геминација није условљена дужином првог слога него је сасвим обична појава код извесних имена људи и животиња. Теже је пристати на то да се овамо уброји и лат. *uxor* „удата жена (заправо „увијена“) где се налази иста редукована база као и у *Ochse*, али материјал, који ће се изнети у идућем прилогу (4. *nevēsta*), објасниће ту везу. И други специфично германски назив говечета нем. *Rind* (гот. **hrinġis* поред **hrunġis*) не може се једноставно спојити са грчким речима $\kappa\acute{\epsilon}\rho\alpha\sigma$ „рог“ $\kappa\rho\acute{\iota}\sigma$ „ован“, против чега с разлогом устаје и сам Клуге (EW⁹s.v.), него је много вероватније, на основу напред изнесеног материјала придружити тај назив групи балтскослов. **kranta* „савијен“ (уп. п. *kręty* „савијен грбав смотан“ в. Траутман, *Kuhns Zeitschrift XLVI 265*) и стинд. *krntánti* „мотају“ наше *kretati*.

Сад нема друге него да се и балтскослов. **karva* идентификује са лат. *curva* „савијена грбава“, које претпоставља старији облик **qor-uā* са примарним *or* а не са секундарним рефлексом прајезичког *r*, како то мисли Милер (*Altitalisches Wörterbuch 106*). Лат. *curvus* има познате корадикале $\kappa\omicron\rho\acute{\alpha}\nu\eta$ „витица венац“ $\kappa\upsilon\rho\acute{\tau}\omicron\sigma$ „грбав“ и балтскослов. *kreiva* „krub“ и, што досад није било запажено, стслов. *črěvo* ($\leq$ **qer-uo*) $\gg \kappa\omicron\iota\lambda\acute{\iota}\alpha \gamma\alpha\sigma\tau\acute{\eta}\rho$ чак. *črivo* „intestinum“ р. *čěrevo* „желудац трбух“. Семасиолошку паралелу за ове последње речи пружају нем. *garn* ∞ лит. *žarnà* „црево“ и грч. $\kappa\omicron\iota\lambda\acute{\iota}\alpha$ „желудац црева“ ($\infty \kappa\omicron\iota\lambda\omicron\sigma$ „савијен“). Преостаје још једино да се одговори на питање зашто су волови и краве код Индоевропљана обележени као грбаве животиње. Тај одговор дала је већ давно палеозоологија: грбаво говече тзв. зебу (*Buckelrind Buckelochse Bibos indicus*), где мужјаци показују много већу грбу него женке, било је згодније за доместикацију него огромни тур (*Bos primigenius*). На једном вавилонском печату из 16. века пре Хр. приказано је такво говече, које је већ

онда служило за вучу (в. Антониус, *Stammesgeschichte der Haustiere* s. Buckelrind — zebu). Какви су закључци у погледу питања индоевропске прадомовине допуштени на основу датих тумачења, не може се засад одредити, и ако се сматра утврђеним да се овај тип говечета развио у рускоазиској степи.

4. *nevēsta*.

Из новијег времена позната су ми три покушаја у којима се износе оригинална тумачења наведене речи. Сматрајући да је поставка *nevēsta* < **neuoued^s-tā* („neu Heimgeführte“) семасиолошки незгодна, Барић (*Albanorumänische Studien* I 80) полази од *neue-stōr „нова жена“, па веже досад у словенским језицима неутврђено *stōr* са стинд. *stri* „жена“. Готово идентичан семантем претпоставља извођење Трубецког (*Slavia* I 12), према којем је у словенском потпуно усамљени суперлатив *nevisthā „најмлађа“ под угицајем речи *vēsta* „позната“ дао *nevēsta* са значењем „она коју не треба да познајем“. Компликованост овог тумачења могла би се поднети једино ако се допусти да се само у овој речи сачувао траг иначе сасвим непознате граматичке категорије. Свих тешкоћа решава нас покушај Оштира (Архив за арб. старину I 116; *Beiträge z. alarod. Sprachwiss.* I 68), који мисли да имамо пред собом не словенску него алародску реч. Словенима да је дошла преко трачкоилирског језика, одакле да је међу осталим и спорно арб. *nuse* „невеста“. Мени је због врло непоузданог знања алародских дијалеката немогуће проверити тачност Оштирових излагања.

За сва три наведена покушаја интересна је околност да њихови аутори раде мање више са несловенским материјалом. То и јест разлог да изнесем не какво ново тумачење него да поновим оно старо традиционално са другим образложењем. Разуме се да пре свега треба разгледати најближу околицу ове речи, формалну и реалну. Поред израза *nevēsta* који се налази у преводима еванђеља (нпр. Лук. 12, 53: »*λενθερῶ ἐπὶ τῆν νόμφην αὐτῆς καὶ νόμφη ἐπὶ τῆν λενθεράν*«), имамо и прајееичко *snuhá*. Овим последњим послужио се Вук у свом преводу. У словенском сачувало је праиндоевр. *snusós првобитни акценат, променивши вероватно под утицајем блиског *žená*, своју основу, што се опажа и у другим индоевропским дијалектима (стинд. *snuṣā* лат. *nurus* услед *socrus*, док је вулгарно и романско *nora* подлегло маси основа на -*a* (Меје, *Études* 246). Већ су Видеман (*Bezzenbergers Beiträge* XXVII 214) и Бругман (*Indogerm. Forschungen* XXI 317), позивајући се на *λενθε-*

ρός „таст“ *πεῖσμα* „уже“ стинд. *bāndhuḥ* „сродбина“ итд., поставили везу између **snusós* и *νεῦρον*. Од истог *seneu-* „мотати“ постоје бројни корадикали као гот. *sniwan* „хитати“, англосакс. *snówan* „id.“ стнорд. *snúa* „мотати окретати“, лет. *snaujls* „веза“, п. *snuc się* „мотати се“ наше *snovati osnivati* итд. (Персон, Beiträge z. indogerm. Wortforschung 818). Да ли су пак Видеман и Бругман погодили тачно семасиолошку ниансу видеће се доцније.

Као даљњи корадикали узимају се с правом *νύμφη νύμφιος νύμφεω* „испросити верити удати женити се удати се“, *nubo conubium pronuba nuptiae* и слов. *snubiti*, које је несумњиво деноминатив са ужим комплексом него *νύμφηίω*. Ван сваке је сумње да латинске речи немају ништа заједничко ни са *nubes* ни са *νέφος*, иако прву везу још увек подржава Неринг у свом издању Шрадеровог Лексикона (стр. 478). Исти научник раставља *snubiti* од наведених грчких односно латинских речи, будући да за њега словенска реч са правим значењем љубити не може доћи у обзир код народа са примитивном културом. Сувишно је истицати неоснованост овог схватања кад се зна да деноминатив *snubiti* значи просити, макар се и не примила у пуној мери Мерингерова интерпретација („verhüllen machen“), за коју речито говорн аналогни процес арб. *mbl'oñ* „покрити $\geq$ заручити верити“. Једино потпуности ради може се споменути да Феј (The Class. Quarterly 67) налази у *snubiti* противно значење т. ј. „открити“. У новозаветском језику показује *νύμφη* (ова реч у класично доба означаје не само „невесту“ него и „младу жену уопште“) сужено значење „*puḡus*“, док се у нашем језику може констатовати обрнути процес: некадашњи хипокористикон *snaža* вреди данас у многим крајевима за сваку младу жену. Стога је врло вероватно да су прајезичка првобитна *nomina actionis* (уп. нем. *Braut* $\leq$ **bhrūtis*) **snusós* као **snumbhá* значила најпре „*puḡta*“, а тек доцније специјализовано „*puḡus*“. То потврђује и јерм. *ni* „невеста“. Оба корадикала **snusós* и **snumbha* (од овог последњег *snubiti*) не смеју се превише удаљити од семасиолошке језгре „мотати везати“.

Прагермански ном. *actionis* **brūfiz* „умотавање умотана невеста“ (гот. *brūþ* „снаха“ нем. *Braut* итд.), коме одговара латински надимак Венере *Frutis*, не може се раставити од гот. *brusts* „прса“ англосакс. *bréost*, јер на то упућују аналогни називи *κόλπος* „прса затон“ ∞ нем. *Wölbung* (дакле првобитно значење „завијутац“) и лат. *sinus* „савијутац навор прса затон“ ∞ арб. *giri* „прса крило утроба“ слов. *šija* „врат“. Из наведених аналогнија може се са приличном

вероватношћу закључити да овамо треба убројити и слов. *brjucho* ($\leq$ **bhreuso-*, иста нианса као и $\kappa\acute{o}\lambda\lambda\omicron\sigma$ *sinus* и арб. *giri* в. Швицеров чланак „der Götter Knie-Abrahams Schoss“ у Festschrift Wackernagel 283) „трбух“ стинд. *bhrūnāh* „ембрио“ средњем. *brune* „vulva“ средир. $\text{br}\bar{\text{u}}$ ($\leq$ *bhrusō) „труп трбух“ (друге мало сумњиве корадикале наводи Валде EW² s. *dēfrūtum*), а за немачку дублету *Biest* у *Biestmilch* поред обичнијег *Brust* мора се претпоставити прајезички *plurale tantum* **bhr(e)us-tra*, које је двојаким губитком услед дисимилације дало варијанте **bhr(e)usta* *bheustra и компромисно *bheusta. Утврђена семасиолошка језгра групе *bhereu-* „мотати“ допушта везу са лат. *frutilla fritilla* „врст птице зване Drehhals“ *fritillus* (место старијег *frutillus са извршеном асимилацијом ненаглашеног *u* са наглашеним *i*, уп. *lanx* $\lambda\epsilon\kappa\acute{\alpha}\nu\eta$ *vas vatillum*) *frutex* „шибље павитњак“ наше *brusnica* герско *brusina bruslina* ($\leq$ *bhrout-so) нем. Preiselbeere (са разним диалекатским облицима који упућују на прајезички иницијал *bh*, в. Клуге EW⁹ s. v.). Није искључена припадност слов. *bruzda* ($\leq$ *bhrud-ta) $\gg\chi\acute{\alpha}\lambda\iota\nu\acute{o}\sigma\alpha$ и лит. *bruzduklis* „id“, ако је значење „Holzpflockchen statt eines Knopfes gebraucht — Plock“ (в. Траутман, Balt. — slav. Wörterbuch 39, уп. *motati motka*) старије него очувано у словенској речи.

Римска Јунона играла је главну улогу при брачним церимонијама, што сведочи назив *pronuba Iuno*. Само име претпоставља старији облик **iu-sno-*. Нормалну базу има стинд. *yōšā* „млада жена супруга“, док $\zeta\acute{\alpha}\nu\eta$ ($\leq$ *d-iou-snā*) и *rojas* показују базу *ōi*. Ако је у имену грчког свадбеног божанства $\Upsilon\mu\acute{\iota}\nu$ $\Upsilon\mu\acute{\epsilon}\nu\alpha\iota\omicron\sigma$ краткоћа првог слога првобитна — песници мере тај слог двојачо —, ово име садржи исту базу као *Iuno*.

И латинска именица *ixor*, које сам се дотакао у претходном прилогу и која означаје „закониту жену са законитим породом“, изгледа да садржи исту претставу „увијена умотана“. Плаутовој дублети *ioxor* давно је већ одузета свака вредност; а краткоћа првог слога у једино исправном облику *ixor* потпуно је зајемчена. С овим обликом дословце се подударара прагерм. *ohsan* ($\geq$ нем. *Ochse* итд.) „увијен грбав Bueckelrind“, те ова италско-германска исогласа одговара прајезичној хетероклитичкој основи на *n:r* **uq̄sōn/r*, која садржи редуковану базу довољно документоване групе *vek|ǵ|ǵh* „вијати кретати. Пређашње етимологије латинске *ixor*, које бележи Валде (E W² 864) губе по мом мишљењу своју вредност насупрот изнесеној идентификацији, која не само формално него

и стварно задовољава. Досад необјашњено $\acute{\omicron}\pi\upsilon\acute{\iota}\omega$ садржи по свој прилици сродан појам, па се може раставити на *op- us- iō ∞ $\epsilon\iota\mu\alpha$ *vestis*, а значи заправо „превесити“. Хамарстрем (Glotta XI 212) и Оштир (Архив за арб. старину II 316) налазе у $\acute{\omicron}\pi\upsilon\acute{\iota}\omega$ етр. *puia* „ухог“, па сматрају ту реч позајмицом из језика предгрчког становништва. Против таквог схватања говори перфекат истог глагола $\acute{\omicron}\pi\upsilon\sigma\mu\alpha\iota$, из чега несумњиво произлази да основа гласи * $\acute{\omicron}\pi\upsilon\sigma\acute{\iota}\omega$. Ове основе држе се и све досадање етимологије, које бележи Валде (E W² s. *uxor*) и Боасак (DÉLG 709), сем Нерингове (у његовом издању Шрадеровог Reallexikon I 478) који, поредећи глаголе $\mu\acute{\epsilon}\theta\upsilon\omega$ према $\mu\acute{\epsilon}\theta\upsilon$ $\phi\iota\tau\upsilon(i)\omega$ према $\phi\iota\tau\upsilon$ стинд. *gātu- yāti: gātu*, сматра да је $\acute{\omicron}\pi\upsilon\acute{\iota}\omega$ постало од $\acute{\omicron}\pi\upsilon$ ∞ $\acute{\omicron}\lambda\omega\mu\alpha$ и да значи „загледати“, позивајући се при том на аналогије у нем. „Brautschau“ рус. *smotriny* малорус. *rozgl'adiny* прус. *szwalgus* (∞ *swalgauti* „огледати се“) и грчко $\acute{\omicron}\pi\tau\acute{\eta}\rho\iota\alpha$ (∞ $\acute{\omicron}\psi\iota\sigma$ „гледање“) „дарови за невесту који се давају приликом $\acute{\alpha}\nu\alpha\kappa\alpha\lambda\upsilon\pi\tau\acute{\eta}\rho\iota\alpha$.“ Све су ове аналогије врло добре само је Неринг при етимологисању заборавио на правило по којем прајезички лабиовелари губе дисимилацијом у грчком лабиални елемент кад дођу у контакт са *v* (уп. $\acute{\epsilon}\lambda\alpha\phi\rho\acute{\omicron}\sigma$ према $\acute{\epsilon}\lambda\alpha\chi\acute{\upsilon}\sigma$ Бругман Тумб, Griech. Grammatik 137), те би на основу тога грчки глагол гласио $\acute{\omicron}\kappa\upsilon\acute{\iota}\omega$ а не $\acute{\omicron}\pi\upsilon\acute{\iota}\omega$. Ако се допушта алтернација *a/o*, онда би било најзгодније да се грчко * $\acute{\omicron}\pi\upsilon$ у $\acute{\omicron}\pi\upsilon\acute{\iota}\omega$ идентификује са изолованим падешким обликом у латинском предлогу *apu-t/d*, који је очевидно корадикалан са *apere* „comprehendere vinculo“, дакле иста ономасиологија као у *nurus* и $\nu\acute{\upsilon}\mu\eta\eta$.

Ономасиолошки моменат код свих назива објашњава Вук у свом Речнику s. *пријевјес* „Седам снаха седам пријевјеса“ — „И Грујицу млада превјесише“. На истом месту вели Вук даље: „од платна што у жена виси од капе низ леђа (в. још *veo veleta duvak perda prekrivalo*). За исти предмет има грчки изразе $\acute{\epsilon}\lambda\iota\kappa\rho\eta\nu\omicron\nu$ $\kappa\epsilon\phi\alpha\lambda\acute{\omicron}\delta\epsilon\sigma\mu\omicron\nu$ $\kappa\rho\acute{\iota}\delta\epsilon\rho\nu\omicron\nu$ $\kappa\acute{\alpha}\lambda\upsilon\mu\mu\alpha$ $\kappa\acute{\alpha}\lambda\acute{\upsilon}\pi\tau\eta\eta$ $\kappa\epsilon\kappa\rho\acute{\upsilon}\phi\alpha\lambda\omicron\sigma$.

У Босни се сеоска жена разликује од девојке по ношњи тим што има бошчу или какву другу везу око главе, која је у ствари само један остатак превеса. Ово обележје зреле жене познато је не само из класичне Грчке него већ из старовавилонске државе, где је додуше доцније, вероватно под иранским утицајем била жена умотана (Reallexikon d. Vorgeschichte VI 394). Умотање или покривање невесте је без сумње најважнији моменат свадбених церимонија код Индоевропљана, иако немамо поузданих

података у том погледу за сва племена. Очувани су слаби трагови овог обичаја у старој Индији, док је његова важност несумњиво утврђена код Грка и Римљана, Литавца и Словена (в. Шрадер-Неринг, *Reallexikon I* 470). Сеоска невеста у Босни мора бити сва прекривена дебелом кабаницом, обично црвене боје, без обзира на годишње доба. Кабаница је толика да прекрије и невесту и коња. Немачки израз „unter die Haube bringen- kommen“ засведочава овај обичај и за Германе. Код Руса покривена је невеста за време целе свадбе као и $\nu\mu\phi\eta$ код старих Грка, који су тек трећи дан свадбе славили $\acute{\alpha}\nu\alpha\kappa\alpha\lambda\upsilon\pi\tau\acute{\eta}\rho\iota\alpha$. Покривање невесте, познато и код других неиндоевропских народа, сматра се да је засновано на мајској идентификацији младе мајке са мајком земљом, па је према томе предуслов плодности.⁹⁾ Временом је овај покров из практичних разлога редукован и замењен, према правилу *pars pro toto*, бошчом велом или везом, али је остао увек обележјем жене способне за рађање.

Кад је *vĕstu* интерпретација грчког $\delta\eta\lambda\omicron\varsigma$ *nevĕsta* не може бити једноставно „die Unbekannte für die übrigen Familienmitglieder“, како тумачи Вондрак (Vgl. slav. Gramm. I² 576). Израз *nevĕsta* „невидљива“ је само репристинација старе претставе готово изгубљене у специјализованом *snucha*, али увек освежаване свадбеним обичајем покривања младе жене. Глаголски придев на *-to*, особито са негацијом, показује у овом случају могућност радње (Бругман, *Indogerm. Forschungen V* 93; Делбрик, *Grundriss IV* 485).

1) О важности ономасиолошких изучавања и односу ономасиологије према етимологији и семасиологији в. Фослер, *Französische Philologie* 42, где је забележено нешто литературе и Касирер, *Sprache u. Mythos (Ein Beitrag zum Problem der Götternamen)* који надовезују на В. Хумболта.

2) Према Брауну (*Die Urbevölkerung Europas u. d. Herkunft d. Germanen* 48) доказао је познати јафетист Мар да је $\psi\upsilon\chi\acute{\eta}$ несумњиво грчка позајмица из јафетитских диалеката, али мени је немогуће због незнања узети макар какав став у питањима области јафетитских студија. Према горе датом излагању $\psi\upsilon\chi\acute{\eta}$ као и остали чланови те групе имају сва обележја грчког језичког типа.

3) Питање италских и балтскословенских исоглоса требало би поново узети у претрес, будући да је Кречмерова збирка (*Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache* 146) не само непотпуна него и прилично застарела. Упоредо са тим питањем

потребно је узети у обзир и исоморфе наведених индоевропских диалеката, које нису ретке у толикој мери како се обично узима и о којима ћу говорити другом приликом, јер не може бити сумње о њиховој пресудној важности у прајезичким односима.

4) Цицерман (Etym. Wörterbuch d. lat. Sprache 102) погрешно мисли да у глоси *foronia* (=κλέπτρια Corp. Gloss. Lat. II 350,30) имамо сачуван првобитни облик изведен од недокументованог *fōr* јер нема сумње да је кратко ненаглашено *и*, које је и онако нагињало отвореној боји, пред наглашеним *р* увек могло дати *о* (уп. Сомер, Handbuch² 69). На тај начин могла је увек постати дублета *foronia* поред старијег *furonia*, ако не бисмо пре веровали да је *foronia* конструкција римских граматичара створена због етимолошке везе са φάρ. На исти начин да се објаснити и вулгарно *nora* поред класичног *nurus*, где је као и код *furvus* тај процес спречен отпором, који је давала следећа група *r+u* (о овој појави нетачно суди Сомер, Handbuch² 70).

5) О граматичким студијама овог полихистора види Ј. Софер, Glotta XVI 1.

6) Гот. *dīus* „дивља животиња“ (за разлику од домаће стоке) нем. *Tier* као и слов. *dychanie* (уп. *animus animal*) показују другу семасиолошку ниансу. Примећујем да лат. *bēstia bēlua* не спада овамо иако то тврде сви етимолошки требници, него ка *dumosa frondosa* (Paul. Fest. 58) *dusmo in loco* (Paul. Fest 59).

7) Чини ми се да и слов. *korvai* припада овамо и да ономасиолошки вреди исто што и *kolač*. Различна објашњења давају Барић, Архив за арб. старину II 81; Оштир, Beiträge z. alarodischen Sprachwissenschaft §§ 69, 343, 484; Архив I 120; II 371 Шневајс, Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten 199.

8) Кречмер, Aus der Anomia 27, Glotta I 325; Мерингер, Wörter u. Sachen V 168; Брикнер, Kuhns Zeitschrift XLII 364, XLV 311.

9) Дилс, Sibyllinische Blätter 122; Дитерих Mutter Erde⁸ 102; Гинтерт, Kalypso passim Der arische Weltkönig u. Heiland 67; 125. О римској мајци земљи (Terra Mater) и о Фортуни богињи плодности и среће (Fortuna Involuta) в. моју расправу у Raccolta di scritti in onore di Felice Ramorino 147.

Београд,

М. Будимир.